

Kincsek az értéktárakból

A magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvényt 2012 tavaszán fogadta el az országgyűlés. A törvény értelmében a nemzeti értékek megóvándó értékek, azok azonosításában, rendszerezésében, adataik nyilvántartásba vételében és folyamatos frissítésében, gondozásában a megyei önkormányzatok működhetnek közre. E törvény alapján a megyei önkormányzatok megyei értéktárat hoztak létre, melyek segítségével azonosítják, jegyzékbe veszik és minél szélesebb körben megismertetik közigazgatási területük nemzeti értékét, egyúttal gondoskodnak azok fennmaradásáról. A megyei értéktárak jelentik a Nemzeti Értéktár középső szintjét, míg az alsót – ahol létrejöttek ilyenek – a települési értéktárak képviselik.

Az értékek szakterületenkénti kategóriái a következők: agrár- és élelmiszergazdaság, egészség és életmód, ipari és műszaki megoldások, kulturális örökség, sport, turizmus és vendéglátás, természeti környezet és épített környezet.

Sorozatunkban továbbra is a megyei értéktárakba felvett, nyilvántartott kincsek közül válogatunk.

Gradistyei horvát kultúrkör eseményei (Győr-Moson-Sopron megyei Értéktár)

Az értéktárba történt felvételkor tételesen rögzítették a 60%-ban horvát nemzetiség által lakott Und és Kimle napjainkban is élő horvát nemzetiségi népszokásait. (Utóbbi községben a 2011. évi népszámláláskor a helyi lakosság 13,5%-a vallotta horvátnak magát.)

Undon ezek a sajátos nemzetiségi hagyományok a Luca-naphoz, a betlehemezéshez, a vízkereszthez és farsanghoz, a húsvéthoz, valamint a házasságkötéshez kapcsolódó népszokások, a pünkösddőlés, a Borbála-járás és a kópházi lakodalmás.

Kimlén elsősorban a Borbála-járás egyedülálló alakoskodó népszokását kell említeni, mivel az Európában egyedül csak itt maradt fent.

Borbála december 3-án járja a falu utcáit, hogy egészséget és szerencsét vigyen a házak lakóinak. Borbála – aki fiatal lány, viselete szoknya, férfing, fej- és vállkendő, harisnya, kesztyű, arca fehér fátyollal van letakarva – kezében fehér szalaggal díszített fakanalat tart. Nem beszél, csak mutogat, ezért kísérője – aki többnyire fiatal legény – kéri horvát nyelven a bebocsátást a házba. Ő köszönti a ház lakóit, imára szólítja fel a gyerekeket. Borbála pedig fakanalával megkocogtatja a gyermekek fogait, hogy egészségesek maradjanak, megvergeti a lakók fájós testrészeit a gyógyulás reményében. Távozáskor a gyerekek megígérik, hogy jók lesznek, majd cukorkát ad nekik Borbála, a földre pedig magokat szór a jövő évi jó termést biztosítva ezzel. A ház lakóitól a kísérők köszönnek el egészséget, jó termést és szerencsét kívánva nekik.

Móri Német Tájszótár – Deutsches Mundartwörterbuch von Moor (Fejér megyei Értéktár)

Néhányan, akik még beszélnek a móri német nyelvjárást és fontosnak érzik fennmaradását, a Hajósi Sváb szótár megjelenésekor határozta el, hogy elkészítik a móri tájszótárt. Elképzelésüket meghirdették az interneten és létrehozták a „Hogy is mondtuk?” csoportot, amelyhez sokan csatlakoztak és küldtek szóanyagot.

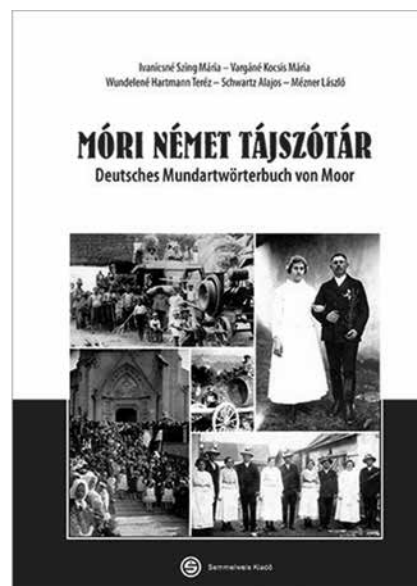
2017 decemberében állt össze a kis szótárkészítő csapat öt fővel, valamennyien nyugdíjas korúak: *Ivanicsné Szing Mária*, *Mézner László*, *Schwartz Alajos*, *Vargáné Kocsis Mária* és *Wundeléné Hartmann Teréz*. Hetente rendszeresen, két éven keresztül hétfőnként a móri Radó Antal könyvtárban dolgoztak. A könyvtár dolgozói mindenben segítették munkájukat. Először fonetikus leírással jegyezték le a szavakat, a magyar betűkészletet különböző hangtani jelekkel kiegészítve. Később a könyv lektorának javaslatára átírták a német ábécé betűivel a német helyesírás szabályait figyelembe véve, de a kiejtéshez ragaszkodva. Ebben az ún. „laikus” átirásban *dr. Müller Márta*, az ELTE Germanisztikai tanszékének docense volt segítségükre.

A szótár bevezető részében magyarul és németül is bemutatták a németek betelepülése Móra és a megyére, országra hagyott kulturális örökséget. Szóltak a magyarországi németek nyelvéről, a móri nyelvjárás sajátosságairól, elvégezték a móri dialektus és a mai német nyelvnyelvnyi összehasonlítását, ismertették a szótár használatának módját. Ezt a bevezetést követi a magyar-nyelvjárás német szótár, majd a fordítottja, a nyelvjárás magyar-német szótár. A könyv zárórészében olvashatók a móri németességgel foglalkozó művek könyvészeti adatai és a támogatók nevei, akik a könyvhöz tartozó hanganyag elkészítését is lehetővé tették.

2019 szeptemberére a szótár készítői hatezer-hatszáz helyi nyelvjárás szót gyűjtöttek össze és juttattak el lektoruk, *dr. Brenner Koloman* számára.

A szótár ötszáz példányban került kiadásra. Időközben felmerült a szótár anyagát megőrkítő hanganyag elkészítésének lehetősége, ezért Mór város lakosaihoz fordultak segítségért, aminek eredményeképpen közel félmillió forintnyi támogatás gyűlt össze, így minden könyvhöz hanganyag is tartozik.

A Móri Német Tájsszótár bemutatója és helyi értéktárba történő felvétele 2020. február 12-én történt.

A Knerék szellemi öröksége Gyomán és az egyetemes kultúrában (*Békés megyei értéktár*)

Az 1882-ben alapított nyomda az egyetemes kultúra szelete. A Kner család és leszármazottai maradandót alkottak a hazai és nemzetközi nyomdászat, könyvművészet, reklámgrafika világában. A gyomai nyomdaalapító, *Kner Izidor* családneve a XIX. század vége óta összeforrt a szép könyvvel és a minőséggel. A nyomdának a család életében betöltött szerepét jelzi, hogy az alapító gyermekeinek és unokáinak többsége is a nyomdász-könyves mesterséget választotta. Közülük is kiemelkedett *Kner Imre*, a mauthauseni koncentrációs táborban elpusztított nyomdász-tipográfus-könyvművész. *Kner Endre* gazdasági területen képezte magát, édesapja halála után Imrével együtt a nyomda tulajdonosa lett. *Kner Erzsébet* könyvkötőként, *Kner Albert* reklámgrafikusként működött. Budapesten dolgoztak, munkásságuk és szakmai-művészi kibontakozásuk Chicagóban teljesedett ki.

Haiman György, a nyomdaalapító unokája a családi hagyományok követőjeként neves grafikus, könyvtervező, egyetemi tanár és a magyar nyomdák történetének elismert kutatója volt. Amit a Kner család tagjai munkásságuk során a magyar nyomdaiparban és könyvművészetben létrehoztak, méltán emelte őket világhírvé, s napjainkban is példaértékű. A két világháború közötti időszakban a magyar művészi könyvkiadást a Kner név fémjelmezte. A kiadványok külleméről a legnagyobb elismeréssel szóltak a nyomdász-tipográfus szakma hazai és külföldi szaktekintélyei.

Imre és Izidor

A Kner dinasztia munkássága a magyar és egyetemes kultúra-, nyomdatörténet és könyvművészet jelentős fejezete. A Kner név világszerte az egyik legpatinásabb, leghitelesebb márkavédjegye a magyar kultúrának.

Petrits Mézeskalács Múzeum (Tolna megyei értéktár)

A mézeskalács-készítő Petrits család története az 1825-ös esztendőig nyúlik vissza. Napjainkban a család hatodik nemzedékének két tagja is készíti a mézeskalácsokat, gyertyákat. A vállalkozás öt fővel működik. A termékek kézzel készülnek. Az általuk működtetett múzeum természetesen a családtörténetnek is emléket állít. Bemutatja a mézeskalácsos mesterség történetét. Megismerhetjük a mézeskalács készítésének eszközeit, az évszázados ütőfákat, díszítőcsöveket és minden eszközt, amit a régi mesterek használtak.

Láthatóak a cukorkák és nyalókák készítésének gépei, eszközei, a kéregöntésű termékek, például a Dianás sóborsesz-cukorka előállításnak kellékei csakúgy, mint a hagyományos szaloncukor formálásához szükséges felszerelések. Nyomon kísérhetjük, hogy miként készültek, készülnek a húzott és csurgatott gyertyák. Rengeteg mézeskalács szívet, huszárt, babát és számtalan szebbnél szebb figurát mutat be a gyűjtemény. A gyártási folyamatokat a kis múzeum látogatói továbbá végig is nézhetik egy közel félórás film jóvoltából.

A Múzeumot 2009-ben Szekszárd Megyei Jogú Város Önkormányzata Szekszárd Javáért díjjal tüntette ki.

Hajdúdorogi Görögkatolikus Székesegyház (Hajdú-Bihar megyei értéktár)

A Szűz Mária Templomba vezetésének ünnepéről (Istenszülő templomba vezetése) elnevezett székesegyház a Hajdúdorogi megyéspüspök székhelye, a magyar görögkatolikus egyház egyik legnagyobb és legfontosabb épülete. Thurzó György nádor 1616-ban a rác vallású hajdúknak adományozta a mai hajdúdorogi birtokait. 1638-ban *Tarasovics* Bazil, munkácsi püspök *Marinicz* Jánost (Marinics Radivojt), a helyi ortodox közösség papját nevezte ki a tiszántúli kerület főesperesévé. A településre a XVII-XVIII. században sok román ajkú bevándorló érkezett, emiatt a településen két parókia alakult ki. Az egyik közösségben román, a másikban ószláv nyelven folyt a hitélet. A két külön parókia 1667-ben egyezett meg a közös templom használatáról.

A középkori eredetű templom mellé 1742-ben építettek tornyot. Miután Ungváron több ortodox püspök és pap elismerte a római pápa elsőségét, és ezzel Kárpátalján is megeremtették a görögkatolikus egyház alapjait, a hajdúdorogi ortodox közösség is görögkatolikussá lett. 1868. április 16-án ötvenkét magyar görögkatolikus egyházköz-ség képviselői országos kongresszust tartottak, ahol kérték a magyar nyelvű szertartásrend engedélyezését és önálló egyházmegye felállítását. Ennek eredményeként *Ferenc József* megalapította a Hajdúdorogi Külhelynökséget és 1898. június 8-án megalakult a Görögszertartású Katolikus Magyarok Országos Bizottsága. Az Egyházmegyét 1912-ben *Ferenc József* alapította, s *X. Piusz* pápa kanonizálta. *II. János Pál* pápa, 1980-ban a Hajdúdorogi Egyházmegye joghatóságát – a Miskolci Apostoli Kormányzóság kivételével – minden Magyarországon élő görögkatolikus hívőre kiterjesztette.

A templom mai formája a XVIII-XIX. században alakult ki. 2000-2005 között teljes felújításon esett át. A székesegyházban és annak kertjében kerülnek megrendezésre a hajdúdorogiak életében fontos szerepet játszó ünnepekhez kötődő szokások (pl. pászkaszentelés), így ez a közösségi élet meghatározó színtere.

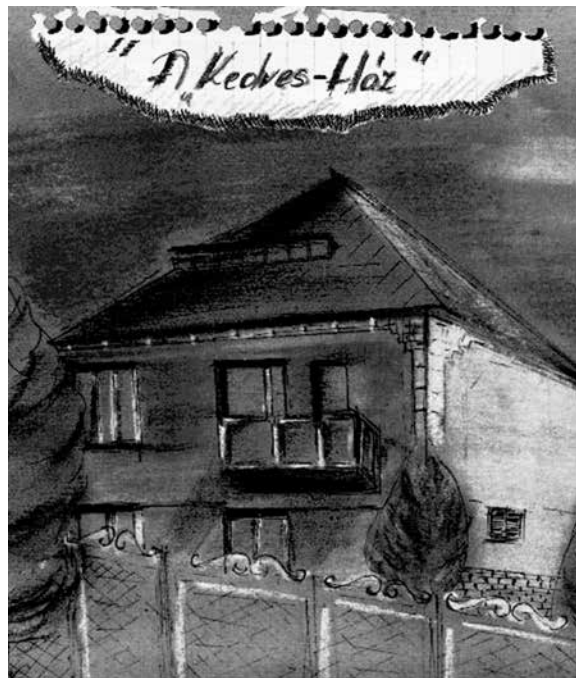

Kedvesház pedagógiai módszer (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei értéktár)

A Kedvesház Esélyteremtő Program több évtizede működik Nyírteleken. A program legfőbb jellemzője a sokrétűség. A Kedvesház egy olyan hetes-otthon kollégium, ami szociális-, oktatási-, gyermek- és családvédelmi területeken biztosít esélyteremtő feltételeket, szolgáltatásokat a roma és/vagy hátrányos helyzetű családoknak és gyerekeiknek az iskolai sikerességhez, a társadalmi integráció elősegítéséhez.

A Kedvesházban huszonöt gyerek lakik hétfőtől péntekig iskolaidőben. Különböző korúak és képességűek, egy dolog közös bennük, hogy mindannyian halmozottan hátrányos helyzetben élnek. Az intézmény alapfeladata, hogy szociális biztonságot, mentálhigiénés törődést, tanulási feltételeket nyújtson számukra családias légkörben, megfelelő tárgyi, infrastrukturális környezetben. A Kedvesház nem csupán kollégium, hanem egyedi pedagógiai programja (Kedvesházi Életprogram) révén preventív gyermekvédelmi modell. Családsegítő otthon, amely hídépítő szerepet tölt be az iskola, a kollégium és a család között. A szülők együttműködő partnerként vesznek részt a gyerekek nevelésében, cselekvő résztvevői a kollégiumi életnek. A támogatót, a segítőt látják a Kedvesházban, értéknek tartják az itt folyó munkát. Nem csak azért, mert itt olyan lehetőségeket kapnak a gyerekeik, amiket otthon ők nem tudnak megteremteni, hanem azért is, mert velük együttműködésben, őket bevonva zajlanak a folyamatok.

A Programból kinőtt Kedvesház-pedagógia módszertanát ma már száznál is több óvodában, iskolában közel hatezer pedagógus alkalmazza sikerrel, a roma/hátrányos helyzetű gyerekek integrált neve-

lésében, a szülőkkel való partnerkapcsolat kiépítésben. A Kedvesház-pedagógiának hiánypótló szerepe van a tanárképzésben és a pedagógus-továbbképzésben, mert gyakorlati, módszertani eszköztudást ad a pedagógusok kezébe. A módszertan elsajátításával a pedagógusok olyan képességekhez jutnak, melyek révén könnyebben tudják kezelni és megoldani a mindennapi pedagógiai kihívásokat. Úgymint: tanulási motiváció, higiéniai problémák, szülőkkel való együttműködés, közösségi normák kialakítása, magatartási-tanulási problémák kezelése stb.)

A Kedvesház-pedagógia akkreditált pedagógus-továbbképzések eredményeként ma már három „Kedvesház óvoda” működik Magyarországon (Újszász 2013, Törökszentmiklós, Napraforgó tagóvoda, Aranykapu tagóvoda, 2014), ahol intézményi szinten alkalmazzák ezt a módszertant. 2019-ben Rimaszombaton is elkezdték alkalmazni a hátrányos helyzetű gyerekeket célzó Kedvesház-pedagógiát.

A Kedvesház-program és a hozzá kapcsolódó Kedvesház-pedagógia kidolgozása és első alkalmazása Lázár Péter, volt állami gondozott, roma pedagógus munkásságához köthető, aki 1993-ban kezdett tanítani a nyírteleki iskolában többségükben túlkoros cigány gyerekeket. Összegyűjtötte a tanyabokrokban élő, iskolából lemorzsolódott fiatalokat is, és a hagyományostól eltérő módszerekkel kezdte tanítani őket az iskolában, majd a szülőket bevonva létrehozta és beindította a Kedvesház Kollégiumot. A Kedvesház Kollégium 2016-ban – a civil szervezetek szakmai fórumán – Ferenczi György-díjat, míg 2017-ben a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgyűléstől Ujlaky István-díjat kapott elismerésül.

Szarvasi Tessedik Táncegyüttes (*Békés megyei értéktár*)

A szarvasi Tessedik Táncegyüttes 1968-ban *Ruzs Molnár* Ferenc vezetésével alakult meg. Tagsága a Tessedik Sámuel Mezőgazdasági Főiskola hallgatóiból került ki. 1983-ban Putnoki Elemér irányításával egy másik táncos gárda is összefogott Szarvason. 1984-ben a két csapat Tessedik Táncegyüttes néven egyesült városi, szövetkezeti, főiskolai közös

fenntartású együttesként. Céljával tűzte ki a Kárpát-medence magyar és nemzetiségi táncgyománnyainak őrzését, átörökítését.

1984–85-ben megkezdődött az utánpótlás nevelése. A művelődési ház szakköri foglalkozásai mellett a Szlovák Tannyelvű Általános Iskolában néptánc oktatás kezdődött *Csasztvan* András vezetésével. 1991 óta művészeti iskola keretei között folytatódik ez a munka. Az együttes belföldön és külföldön egyaránt szép sikereket ért el. Többször nyertek fesztivált, nívódíjat, kiváló minősítést.

Hivatásos táncosok, néprajzkutatók és néptánc oktatók kerültek ki az együttes tagjai közül. Többen lettek a Magyar Állami Népi Együttes, a Belügyminisztérium Duna Művészegyüttese, a Honvéd Táncszínház és az ExperiDance tagjai.

A néptáncgyüttesek minősítési rendszerében az együttes hat alkalommal „Kiválóan minősült” címet kapott. Békés megye népi kultúrájának népszerűsítése terén kifejtett több évtizedes tevékenységéért Békés megye képviselőtestülete 2002-ben a Békés Megyéért Díjban részesítette. A szlovák néptáncgyománnyok ápolása terén végzett több évtizedes eredményes munkájáért az együttest 2008-ban a Kisebbségért Díjjal tüntették ki.

A balassagyarmati ortodox temető (Nógrád megyei értéktár)

A balassagyarmati zsidó közösség múltja egyes irodalmi források szerint mintegy hatszáz évesre tehető. Sajnos a közösség első, török előtti temetkezési helyéről semmilyen történelmi nyom, történelmi forrás nem maradt fenn.

A XVIII. század elején történt újbóli letelepedést követően a megújult hitközség tagjai már a jelenlegi temetőt használták temetkezési céljaikra. A műemlék temetőben az 1700-as évektől találhatóak sírkövek, 3,2 hektáron mintegy háromezer-ötszáz sírkő. A temetőt a közösség növekedésével, illetve az országos kolerajárványok idején több alkalommal is bővíteni kellett.

A balassagyarmati közösség az ország egyik legjelentősebb ortodox zsidó hitközsége volt, melynek élén az 1840-es évek közepétől a híres Deutsch rabbi dinasztia tagjai (*Deutsch Áron Dávid*, *Deutsch József Izráel* és *Deutsch Dávid*) álltak. A városban állt az ország egyik legnagyobb ortodox zsinagógája 1868-1944-ig. A XIX. század derekára a lakosság több mint egyharmada volt zsidó. Messze földön híres volt a közösség jesívája (vallási főiskolája) is.

A balassagyarmati közösségből közel kétezer-nyolcszázán váltak a holokauszt áldozatává, a háború során a zsinagóga épületét is felrobbantották. A közösségből csupán néhány tízen tértek vissza Balassagyarmatra.

Az 1970-es években épült mártíremlékművön az ismert áldozatok közül csaknem ötszáz neve olvasható. 1994-ben a jelenleg is működő temetőt a magyarországi zsidó sírkertek közül elsőként nyilvánították védett műemlékké. 2003-ban kezdődött el a temetői sírkőkataszter elkészítése. Ennek keretében digitális fénykép készült valamennyi kőemlékről, amit számítógépes rögzítésük követett. A nem ritkán szinte olvashatatlanságig elkopott héber sírkőszövegeket rekonstruálták és lefordították.

Az elkészült kataszternek köszönhetően a világ minden tájáról érkeznek érdeklődők. Sokan eljönnek őseik, rokonaik, családtagjaik sírjához. Zarándokok keresik fel a híres rabbi és a párizsi Folies Bergères híres művészeti igazgatója, Michel *Gyarmathy* (Ehrenfeld Miklós) sírját.

(h)

